SUFIXUL DIMINUTIVAL *-UŢ / -UŢĂ* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Gabriela Şerban
(Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu")

The Diminutive Suffix *-uț* / *-uță* in the Romanian Language
In this article we wish to present a monographic study on one of the most frequently used diminutive suffixes in the Romanian language, namely *-uț* / *-uță*, inherited from the Latin *-uceus* / *-ucea*. According to the views on the Latin origin of this suffix, we have taken up the morphological value of the derivative words formed with *-uț* / *-uță* and of the themes with which the suffix combines. Diminutive suffixes do not change the grammatical category of the themes, but several derivatives diverge from this rule. Their number is low. Most of the derivatives have developed feminine forms, which constitute the richest category of derivatives of this suffix. Next, on the basis of the material offered by the DEX, we have taken into consideration the origin of themes from which the derivatives of the suffix *-ut* / *-uta* are formed and we have drawn conclusions as regards the suffix productivity.

Keywords: *word formation, diminutive suffixes originating from Latin in Romanian*

I. Majoritatea specialiştilor care s-au ocupat de acest sufix îl consideră de origine latină. F. Diez (1858: 296), W. Meyer-Lübke (1895: 507), S. Puşcariu (1902: 162), K. Löwe (1911: 102), G. Pascu (1916: 159), acad. I. Iordan (1956: 311) îl pun în legătură cu latinescul *-uceus, -ucea*, iar A. Horning (1895: 186) cu latinescul *-uccus*, influenţat apoi de sufixul românesc *-iţă*. H. Tiktin (1904-1905: 603) îl menţionează între sufixele diminutivale româneşti, dar nu îi indică originea, aşa cum procedează la celelalte, iar Al. Rosetti (1960: 136) afirmă că nu se ştie cu siguranţă dacă acest sufix diminutival este latin sau de altă origine. Laura Vasiliu în *Enciclopedia limbii române* (2001: 181) consideră acest sufix de origine latină (< lat. *-uceus*).

-uceus nu este folosit în mod frecvent în latină (Slave 1965: 87) şi nu s-a menţinut decât în puţine limbi romanice, în italiană *-uccio* (Diez 1858: 296; Meyer-Lübke 1895: 507) şi în friulană *-uzz* (Marchetti 1952: 95). El există şi în castiliană sub forma *-uzo, -uza* (Hanssen 1913: 135), dar Meyer-Lübke consideră că formaţiile castiliene sunt împrumuturi din italiană. În italiană şi în friulană, sufixele respective se bucură de o largă folosire.

Aşa cum se menţionează şi în *Enciclopedia limbii române*, noi am considerat că acest sufix îl continuă în română pe lat. *-uceus*. El apare în limba noastră din cele mai vechi texte, este prezent şi în aromână (Capidan 1908: 75) şi meglenoromână (Capidan 1925: 144). Derivatele sale sunt variate, nume comune, antroponime, toponime. Numărul derivatelor atestate în limba veche nu este prea mare, dar acest fapt nu infirmă existenţa lor în număr mai mare în limba actuală. Situaţia se explică prin natura acestor cuvinte şi a textelor noastre vechi. Derivatele sunt diminutive, în majoritate cu o puternică nuanţă afectivă dezmierdătoare, care nu îşi aveau locul în textele cu caracter religios, mai sobre.

Deoarece derivatele latineşti cu *-uceum* cunoscute sunt puţine la număr, este greu de spus care au fost cele prin care a fost moştenit sufixul în română. Unul dintre acestea pare a fi lat. *granuceum* (Densusianu 1938: 76) care, trecând prin formele **grănuţ, *grănunţ* a devenit *grăunţ* (Rosetti 1966: 49), atestat în această ultimă formă din secolul al XVI-lea. Sufixul nu mai este recognoscibil în acest cuvânt, dar el a fost înainte de trecerea cuvântului prin transformările menţionate.

BDD-A8584 © 2013-2014 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:02 UTC)

Puşcariu în *Die rumänischen Diminutivsuffixe* consideră că alături de *-uţ* < lat.*-uceus* există un sufix românesc asemănător cu care se formează nume de oraşe, acesta din urmă nu trebuie confundat cu primul. Denumiri ca *Cernăuţi, Rădăuţi, Toporouţi* etc. pot fi comparate cu denumiri slave ca *Czernovici, Klimovici, Radovici*. De aceea trebuie să fie recunoscută originea slavă a acestor sufixe româneşti *-ăuţ, -euţ, -ouţ* (Puşcariu 1902: 162).

După ce *-uţ* s-a ataşat la cuvinte precum *ardeleancă, sărmancă, mocancă, puică,* el nu a mai fost simţit ca sufixul *-uţă*. Deoarece *-cuţă* a fost simţit ca un sufix de sine stătător a putut fi format cu uşurinţă un masculin *-cuţ*. Puşcariu consideră că acest *c* nu este de origine latină (Puşcariu 1902: 161) şi că s-a dezvoltat cu uşurinţă sentimentul că acest element *c* ar reprezenta o întărire a diminutivării.

II. *-uţ* este un sufix nominal, derivatele formate cu el sunt substantive şi adjective. Câteva creaţii spontane, care vor fi menţionate mai jos, aparţin şi altor părţi de vorbire.

Cele mai numeroase derivate sunt substantive, urmate de adjective şi apoi de formaţiile care aparţin altor părţi de vorbire. Ne referim la adverbe, pronume, numerale, interjecţii, verbe.

În cadrul substantivelor, cele mai numeroase sunt femininele, după care urmează neutrele şi apoi masculinele.

Alături de derivatele cu acest sufix apar în limba noastră un număr destul de mare de cuvinte neanalizabile terminate în *-uţ(ă)*. Unele reprezintă adaptări ale unor cuvinte străine cu fonetism aproximativ asemănător: *beuţă* ‘pietricică albă şi rotundă’ (DA) < sb. *bioce, cotruţă* ‘coteţ’ (DA) < magh. *katroc, hunţuţ* ‘şmecher, viclean’ (DA) < magh. *huncut.* Într-o situaţie asemănătoare este şi *băncuţă* ‘monedă de argint’ (DA) < germ. *Bankozettel*, consideră Eugenia Contraş, care prin etimologie populară a fost fals analizat de vorbitori ca fiind format din *bancă* şi sufixul *-uţ* (DA). Puşcariu crede că poate fi considerat şi ca derivat din *ban* + *-cuţă* (Puşcariu 1902: 161).

III. În română sufixul formează derivate de la substantive (*crenguţă* < *creangă, brăduţ* < *brad, degetuţ* < *deget*) şi de la adjective (*obrăznicuţ* < *obraznic*). El se ataşează într-o măsură mai redusă la adverbe (*abieluţa* < *abia, olecuţă* < *oleacă*) şi, sporadic, la alte categorii de teme, şi anume la pronume (*mătăluţă* < *matale*), la numerale (*douţă* < *două*), la interjecţii (*gâriuţa* < *gâri-gâri*), la verbe (*roguţă* < *rog*).

Substantivele care constituie tema derivatelor cu acest sufix sunt de genul feminin, masculin şi neutru. La numele comune, la feminine şi la masculinele în *-ă* se ataşează *-uţă*, la toate celelalte masculine şi la neutre *-uţ.* La adjective se ataşează *-uţ* pentru masculin şi *-uţă* pentru feminin. La celelalte categorii de teme se ataşează de obicei *-uţ* la cele terminate în consoană şi *-uţă* la cele terminate în vocală, dar se întâlnesc şi formaţii care fac excepţie, ca *roguţă* < *rog*. La adverbele şi la cuvintele care aparţin altor părţi de vorbire folosite adverbial terminate în *-a* (vezi *fuguţa*) sufixul se ataşează sub forma *-uţa.*

Derivatele substantivale sunt atât nume comune cât şi nume proprii, antroponime: *Ilenuţa* < *Ileana, Ionuţ* < *Ion* sau toponime *Bisocuţa* < *Bisoca, Şieuţ* < *Şieu* (Iordan 1963: 448).

La onomastice sufixul prezintă o variantă pentru masculin, *-uţu* în derivate ca *Goguţu, Iorguţu* (Graur 1965: 66). Această situaţie a luat naştere, probabil, prin articularea acestor nume, atât pentru a da corp fonetic mai mare numelor prea scurte, cât şi sub influenţa numelor de persoane provenite din porecle, care, fiind formate din adjective – epitete, nume de animale, de meserii, se foloseau articulat pentru a identifica persoanele pe care le numeau (Graur 1966: 20).

Unele derivate, nume comune provin de la nume proprii ca: *americuţă* ‘planta *Pelargonium hortulanorum*’ (DA) < *America* (probabil fiindcă la noi planta este exotică), *dunăriuţa* ‘joc cu lăutari’ (DA) < *Dunăre*. Formele *Catrinuţă* ‘numele unei flori’ (DA) şi *măriuţă* ‘buburuză, dans popular’ (DEX), probabil nu sunt formate prin diminutivarea numelui propriu, ci prin trecerea numelui propriu diminutivat în categoria numelor comune.

Femininele derivate cu *-uţă* sunt formate prin adăugarea sufixului la un substantiv feminin, de obicei la singular. Există câteva formaţii care se abat de la regula generală, fie că

BDD-A8584 © 2013-2014 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:02 UTC)

derivatele sunt formate de la plural, fie că între temă şi sufix sunt interpuse alte elemente, fie că se modifică finala temei.

Substantivul *văiuţă* pare a fi derivat de la plural. Tot atât de posibil este ca acest cuvânt să fie un derivat normal, de la singularul *vale* > *văliuţă* > *văiuţă*, la ultima formă ajungându-se prin muierea lui *-l-*.

Derivatele *donicuţă* < *doniţă*, *delnicuţă* < *delniţă*, *policuţă* < *poliţă*, *ulicuţă* < *uliţă* prezintă o modificare a consoanei finale a temei, *-ţ-*, explicată de Al. Graur (1963: 38) prin analogie sau disimilare datorită tendinţei observate la toate formaţiile diminutivale de a evita repetarea aceleiaşi consoane în finala temei şi în sufix. Următoarele derivate fac excepţie: *dinţuţ*, *mâţuţ*, *răţuţă* şi altele.

La derivatele *băsmăluţă, bidineluţă, bocceluţă, cafeluţă, chifteluţă, măseluţă*, *mieluţă, steluţă, şoseluţă* ş. a., între temă şi sufix apare un element *-l-*.

Aceste derivate sunt formate de la teme în (*e*)*á* şi de la substantivul *zi* care împreună formează o categorie de substantive bine delimitată în limba română (Graur 1961: 5). Acest *-l-* provine de la tema primitivă a substantivelor de origine latină de tipul *stea* < *stella*, care conţinea un *-l-*. Apoi el a apărut prin analogie şi la derivatele de la substantive de alte origini intrate mai târziu în limbă, care nu îl aveau în temă, dar care au fost încadrate în română în aceeaşi categorie cu *stea*.

Substantivele masculine şi neutre pun mai puţine probleme în ce priveşte modul de formare. Interesant este pluralul *căiuţi*, care este format de la plural, spre deosebire de singularul aceluiaşi derivat *căluţ* < *cal* (Puşcariu 1937: 298).

IV. Sufixele diminutivale nu schimbă categoria gramaticală a temelor cu care intră în combinaţie. De la substantive se derivă substantive de acelaşi gen cu tema, de la adjective tot adjective. Dintre formaţiile cu *-uţ, -uţă* se abat de la această regulă o serie de derivate. Această situaţie poate fi explicată în parte pentru derivatele care numesc plante, prin sensul lor diminutival redus, datorită căruia legătura dintre derivat şi temă este mai slabă. Raportat la totalul derivatelor numărul acestor formaţii este mic şi mai toate sunt regionalisme cu o circulaţie foarte restrânsă.

Vom da câteva exemple pentru substantive deoarece sunt cele mai numeroase.

1) Substantive feminine:

A. a) de la substantive neutre: *ciocuţă* (‘cioc mic’ DA) < *cioc*; *cornuţă* (‘plantă’ DA) < *corn; inuţă* (‘plantă’ DA) < *in*;

b) de la substantive masculine: *cerbăluţă* (‘plantă’ DA) < *cerb*; *cosăcuţă* < *cosac*; *spinuţă* (‘plantă’ DEX) < *spin*;

B. de la verbe: *vindecuţă* (‘plantă’ DLR) < *vindeca* (Contraş 1967: 147).

2) Substantive neutre:

A. de la substantive feminine: *chituţ* (‘mănunchi’ DA) < *chită*; *folcuţ* < *foale*;

B. de la interjecţii: *liliuţ* ‘leagăn’ < *liu – liu* ‘interjecţie alintătoare folosită în cântecele de leagăn’ DA (Contraş 1967: 148).

3) Substantive masculine:

A. de la substantive feminine: *broscuţ* < *broască*; E. Contraş crede că e posibil ca acest cuvânt să fie format de la femininul *broscuţă*; *rotuţ* ‘specie de porumbel’ DLR < *roată*;

B. de la verbe: *Lăpăduţ* (‘nume de câine’ DA) < *lepăda*.

Cele mai numeroase derivate de la teme de altă categorie gramaticală sunt substantive feminine. Ele au fost atrase la feminin fiindcă femininele constituie categoria cea mai bogată a derivatelor cu acest sufix.

Pe lângă cele discutate mai sus există derivate care au câte două forme, de masculin şi de feminin sau de neutru şi de feminin. Nu ne referim la cele care sunt formate de la două teme, un substantiv masculin şi femininul corespunzător, fiecare cu alt sens: *finuţ, finuţă* < *fin, fină*; *pruncuţ, pruncuţă* < *prunc* etc., nici la cele a căror temă prezintă şi ea două variante, unele de acelaşi gen, altele de genuri diferite, dar un singur sens ca: *bădicuţ, bădicuţă* < *bădic, bădică*;

BDD-A8584 © 2013-2014 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:02 UTC)

desăguţ, desăguţă < *desag, desagă* etc., ci la cele formate de la o singură temă. Următoarele derivate sunt masculine şi feminine:

a) formate de la o temă masculină: *berbecuţ, berbecuţă* < *berbec;*
b) de la o temă feminină: *cătănuţ, cătănuţă* < *cătană.*

Aceste derivate nu au luat naştere toate în acelaşi mod. Femininul a fost format de la masculin în cazul lui *berbecuţ* care pe lângă sensul de bază de diminutiv al lui *berbec* numeşte şi o pasăre, *sitărușul*. La acest sens s-a creat un feminin, *berbecuţă*, pentru femela păsării. În alte derivate, masculinul a fost format de la feminin. *Cătănuţ* reprezintă trecerea la forma masculină a lui *cătănuţă* care, deşi numeşte o persoană de sex masculin, este un substantiv feminin (Contraş 1967: 149).

O situaţie aparte au derivatele *neicuţ, neicuţă, tăicuţ, tăicuţă* cu toate că au două forme una specifică femininelor şi alta masculinelor, sunt în ambele cazuri substantive masculine (ca şi *bădicuţ, bădicuţă*). Ele s-au format de la teme masculine cu terminaţie caracteristică femininelor, *neică, taică,* de aceea derivatul normal este în *-uţă,* iar cel în *-uţ* reprezintă trecerea lui la forma masculină, în conformitate cu sensul lui.

Amintim aici şi situaţia asemănătoare a perechii *vlăduţ, vlăduţă*. *Vlăduţ* ‘poreclă pentru un om prost’ DLR < *Vlad* a primit terminaţie feminină şi a devenit *vlăduţă*, păstrându-şi genul primitiv, masculin, deoarece poreclele feminine au în română o valoare peiorativă mai accentuată.

Distingem neutre şi feminine de la teme neutre: *cocuţ, cocuţă* ‘pâinişoară’ DA < *coc*; *degetăruţ, degetăruţă* ‘plantă erbacee’ DA < *degetar*; *firuţ* (diminutivul lui *fir*), *firuţă* (numele a patru plante) < *fir*.

E. Contraş ia în discuţie cuvântul *căruţă*. Ea arată că derivatele *căruţ, căruţă* sunt aparent într-o situaţie asemănătoare. Cel dintâi e derivat normal, al doilea este format de la o temă de alt gen. Cercetătorii au explicat în mod diferit cuvântul *căruţă*. TDRG trimite la lat. *carrus* şi compară cu it. *carrozza,* DA îl derivă din *car*, CADE din lat. **carrucea,* Al. Graur consideră că e refăcut de la pluralul lui *căruţ*. Cuvântul există în aceeaşi formă în bulgară (Graur 1963: 70) şi în ucraineană (Rosetti 1966: 118, 124, 125), cercetătorii români cred că el este împrumutat în aceste limbi din română. Situaţia se complică pentru limba română mai mult prin faptul că cel mai vechi derivat românesc presupus a fi format cu *-uţ* este tocmai *căruţă*, atestat în *Psaltirea Hurmuzachi*. În celelalte psaltiri cu care poate fi comparată *Psaltirea Hurmuzachi,* cuvântul nu apare.

Atestările de până acum pentru *căruţ* sunt mult mai noi.

III. Sufixul intră în componenţa unei forme compuse şi a unei forme dezvoltate.

Sufixul compus *-eluţă* (*-el* + *-uţă*): *sardeluţă, canapeluţă*.

Sufixul dezvoltat: *-ăluţă* (segmentul nesufixal *-ăl* + *-uţă*): *ierbăluţă, sărmăluţă*.

IV. Temele de la care sunt formate derivatele acestui sufix au origine foarte variată (pe baza materialului oferit de DEX), cele mai multe au origine latină (29,30%). Ele sunt urmate de cuvinte formate pe teren românesc (13,48 %), de cele cu etimologie multiplă (10,77 %), din slavă (10,69 %), cu etimologie necunoscută (7,44 %), din bulgară (5,11 %), din franceză (5,11 %), din turcă (4,18 %), din neogreacă (3, 72 %), din maghiară (3,25 %), cf. albaneză (2,32 %), germană (1,39 %), rusă (1,39 %), ucraineană (0,93 %), sârbo-croată (0,46 %), săsească (0,46 %). Sufixul se ataşează mai ales la teme formate din cuvinte vechi sau intrate relativ mai de mult în limbă, mai ales la termeni familiari.

V. Sufixul *-uţ, -uţă* este productiv în limba română. Productivitatea lui se dovedeşte nu numai prin numărul mare de derivate pe care le formează, ci şi prin numărul mare de categorii de teme de diferite origini, intrate în diferite epoci, la care se ataşează. Din punct de vedere al capacităţii de combinare cu alte sufixe, acest sufix nu este productiv.

-uţ, -uţă este un sufix diminutival vechi în limba română folosit mai ales la derivarea substantivelor feminine. El a fost şi este productiv în partea de nord, de nord-vest şi de vest a ţării, mai puţin în restul ei. El este foarte viu în limbă deşi are un marcat caracter regional.

BDD-A8584 © 2013-2014 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:02 UTC)

Referințe bibliografice:

CADE 1931: Candrea, I. A., Adamescu, Gh., *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, Cartea românească.
CAPIDAN, Th., 1908: Th., *Die nominalen Suffixe im Aromunischen*, Leipzig.
CAPIDAN, Th**.,** 1925: *Meglenoromânii*, I, Bucureşti, Cultura Naţională.
CONTRAŞ, Eugenia, 1967: *Sufixul -uţ(ă)*, SMFC, IV, Bucureşti, Editura Academiei Române, p.143-161.
DA 1913 – 1940, 1948: *Dicţionarul limbii române*, tom I – tom II partea II, fasc. II-III (Ladă – lojniţă), 1913 – 1940, 1948, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul".
DENSUSIANU, O., 1938: *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, Ernest Leroux.
DEX 1996: *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II- a 1996, Bucureşti, Univers Enciclopedic.
Diez, F., 1858-1860: *Grammatik der romanischen Sprachen*, II, Bonn.
DLR 1965-1968-2000: *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă. Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.,tom VI, litera M- litera Z.
GRAUR, Al., 1961: *Din istoricul tipului stea / stele* în *Studii de gramatică*, III, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., p. 5-9.
GRAUR, Al., 1963: *Etimologii româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R.
GRAUR, Al., 1965: *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
GRAUR, Al., 1966: *Articolul hotărât la numele de persoane româneşti*, SCL, XVII, p. 18-24.
HANSSEN, Federico, 1913: *Gramática histórica de la lengua castellana*, Halle.
HORNING, A.,1895: *Die Suffixe -iccus, -occus, -uccus im Französischen*, in ZRPh, Halle, p. 186-192.
IORDAN, I., 1956: *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului.
IORDAN, I., 1963: *Toponimia românească*, Editura Academiei R.P.R.
LÖWE, K., 1911: *Die Adjectivsuffixe im Dakorumänischen*, Jahresbericht, XVII, p. 102-103.
MARCHETTI, Giuseppe, 1952: *Lineamenti di gramatica friulana*, Udine.
MEYER-LÜBKE, W 1935: *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winters, Universitatsbuchhandlung.
PASCU, G., 1916: *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române.
PUŞCARIU, S., 1902: *Etimologie von -uţ* in *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", VIII, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, p. 162.
PUŞCARIU, S., 1937: *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Bucureşti, Monitorul oficial şi Imprimeriile statului, 1937.
ROSETTI, Al., 1960: *Istoria limbii române*, I, *Limba latină*, ediţia a treia, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
ROSETTI, Al. 1966: *Istoria limbii române*, IV *Româna comună*, V, *Limbile vecine*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
SLAVE, E. 1965: *Diminutivele* in AL. Graur (coord.), *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., p.86-87.
TIKTIN, H. 1904-1905: *Die rumänische Sprache* in *Grundriss der Romanischen Philologie* von Gustav Gröber, I, Strassburg, p. 603-610.
TDRG 1986-1989: Tiktin, H., *Rumänisch – Deutsches Wörterbuch*, I-III, Bucureşti, ediţia a II-a 1986 (I), 1988 (II), 1989 (III), Wiesbaden, Editura Otto Harassowitz.
VASILIU, Laura 2001: *Sufixe diminutivale* in Mariu Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Univers Enciclopedic, p. 180-181.

BDD-A8584 © 2013-2014 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:02 UTC)